

УДК 658.001.15

КАПІТАЛ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА*Клименко С. О.*

У статті досліджено сутність капіталу на мікроекономічному рівні, визначено основні форми його прояву, структуру, характеристики та класифікаційні ознаки для його описання, висвітлено завдання управління капіталом.

Ключові слова: капітал підприємства, структура капіталу, економічний капітал, культурний капітал, соціальний капітал, управління капіталом.

Широке коло питань, пов'язаних із дослідженням сутності капіталу підприємства, його основним функціям та формам висвітлено у працях таких науковців, як Ареф'єва О.В., Белоліпецький В., Бланк І.О., Брігхем Ю.Ф., П. Бурдєс, Воробйов Ю.М., Грішнова О.А., Дж. Коулмен, Загородна О.М., Ковальов В.В., Коробов М.Я., Коротков Є., Крейніна М.Н., Лахтіонова Л.А., Мних Є.В., Опарін В.М., Попович П.Я., та інших.

Мета статті полягає у конкретизації завдань управління капіталом за результатами аналізу теоретичних підходів щодо структури капіталу підприємства, визначенні його основних характеристик та форм прояву.

Капітал – є невід'ємною частиною здійснення фінансово-виробничого циклу, його визначальним чинником та рушієм розширеного відтворення, що обумовлює необхідність дослідження значної кількості характеристик капіталу підприємства, що віддзеркалюють різноманітність форм його прояву та джерел фінансування, що дозволить зосередитися на певних аспектах його формування та використання у відповідності до цілей дослідження та напрямів вкладення при реалізації стратегії і тактики функціонування підприємства.

На мікроекономічному рівні капітал розглядається здебільшого як фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно (активи) матеріальної та нематеріальної, незалежно від джерел їх набуття, яке використовується для його розширеного відтворення з метою отримання доходу або продовженої вартості капіталу. У процесі здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства капітал використовують як інвестиційний та виробничий ресурс і при цьому він виступає носієм чинників ризику та ліквідності, а також носієм аналітичної інформації з метою управління підприємством на основі кругообігу капіталу [6] та є базовим елементом для прийняття управлінських рішень щодо ефективного його використання в господарській діяльності.

На думку І.А. Бланка, капітал підприємства характеризує загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів» [2, с. 500]. О.О. Терещенко вважає капітал підприємства засвідченими в пасивній стороні балансу вимогами на майно, яке відображено в активах [13, с. 13]. О.Г. Біла вважає, що капітал підприємства – це сукупні грошові ресурси, що використовуються на підприємстві. Або це авансований у господарську діяльність капітал власний, позичений і залучений у сукупності» [1, с. 299]. Такий підхід відображає сутнісні параметри капіталу та його місце при здійсненні його накопичення з метою забезпечення безперервного процесу виробництва.

В.М. Шелудько розглядає капітал підприємства як суму власного та боргового капіталу і вважає, що він тією частиною фінансових ресурсів, яка спеціально сформована й призначена для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку [16, с. 25]. А.М. Ковальова, М.Г. Лапуста, Л.Г. Скамай розглядають фінансовий капітал як значну частину фінансових ресурсів, яка авансується та інвестується у виробництво з метою одержання прибутку [10]. Підходи, що концентрують свою увагу на мікрорівні, здебільшого характеризують капітал як власний та залучений, який підприємство використовує у виробництві. Разом з тим, підприємство має тимчасово вільні кошти, які можуть бути вкладені у фінансові інструменти, що здатні приносити дохід у вигляді процентних грошей, за рахунок яких збільшується власний потенціал підприємства, який обумовлює його ринкову вартість.

З позицій фінансового менеджменту капітал має багато характеристик: капітал підприємства є основним чинником виробництва; капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, що приносять дохід; капітал є головним джерелом формування добробуту його власників; капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості; динаміка капіталу підприємства є найважливішим барометром рівня ефективності його господарської діяльності; капітал є носієм чинника ризику; капітал виступає носієм чинника ліквідності [11, с. 20]; а також слід додати, що капітал є базою створення та подальшого розвитку підприємства; капітал – первинне, а діяльність – вторинне; капітал – це благо, ефективне використання якого дозволяє примножити майбутні блага; капітал – вартість що приносить дохід; капітал підприємства – це грошові, матеріальні, нематеріальні активи і людські ресурси [15].

Також слід погодитись, що капітал, як економічна категорія, має не тільки багатоаспектне сутнісно-змістове наповнення та значну кількість класифікаційних характеристик, а й широкий діапазон форм, у яких він виступає, зокрема, економічний капітал, культурний капітал, людський капітал, соціальний капітал, адміністративний капітал, політичний капітал, символічний капітал, фізичний капітал. З позицій фінансового менеджменту капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів [4, с.211].

Підтвердженням цього є концепція капіталу, розроблена П. Бурдьє, на думку якого, капітал виступає у таких основних формах [7]: економічний капітал – ресурси у вигляді матеріальних благ, тобто безпосередня конвертація їх у гроші, що інституціоналізується у формі прав власності; культурний капітал – ресурси, які за певних умов конвертуються в економічний капітал і можуть бути інституціоналізованими у формі освітніх кваліфікацій (загальна, професійна, спеціальна); соціальний капітал – ресурси, пов'язані з приналежністю визначеної соціальної групи. Вони включають мережу зв'язків, що мобілізуються та не можуть бути використані інакше, ніж за посередництвом групи, котра має певну владу й здатна зробити «послугу за послугою» (родина, друзі, церква, асоціація, спортивний або культурний клуб тощо).

Однією з основних форм капіталу є соціальний капітал, який опосередковує зв'язки між усіма іншими формами капіталу, обумовлені поєднанням різних рівнів існування суспільства. В.В. Радаєв досліджує соціальний капітал з точки зору діяльнісного підходу і визначає як сукупність відносин, що породжують дії [12], П. Бурдьє використовує інституціональний підхід, розглядаючи соціальний капітал як сукупність існуючих або потенційних ресурсів, які пов'язані з наявністю усталеної мережі більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства та визнання, або, іншими словами, членства в групі [7]. Дж. Коулмен визначає соціальний капітал як ресурси соціальних відносин і мереж відносин, які полегшують дії індивідів завдяки формуванню (взаємної) довіри, визначенню (взаємних) обов'язків та очікувань, формулюванню й запровадженню (соціальних) норм, створенню асоціацій тощо [17]. У постіндустріальному суспільстві значна увага приділяється соціальному та інформаційному аспекту руху капіталу, оскільки за їхньою допомогою можна здійснювати виробничий процес та реалізовувати соціально-економічні відносини всередині підприємства на більш високому рівні поєднання факторів виробництва з метою підвищення задоволення робітників та створення умов для підвищення їхнього професійного рівня.

Узагальнення існуючого досвіду дослідження економічної сутності капіталу свідчить, що капітал забезпечує не тільки виробничий процес, а й є важливим визначальним чинником ефективності діяльності підприємств та є джерелом досягнення конкурентних переваг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках, завдяки раціональному управлінню.

Слід зазначити, що управління капіталом підприємства скероване на вирішення таких основних завдань [4, с.259–262]: формування достатнього обсягу капіталу, що забезпечить безперервність процесу виробництва та необхідні темпи економічного розвитку підприємства; оптимізація розподілу сформованого капіталу за видами діяльності та напрямками використання; забезпечення умов досягнення максимальної доходності капіталу при запланованому рівні фінансового ризику; забезпечення мінімізації фінансового ризику, пов'язаного з використанням капіталу, при запланованому рівні його доходності; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства у процесі його

розвитку; забезпечення достатнього рівня фінансового контролю над підприємством з боку його засновників; забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства; оптимізація обороту капіталу; забезпечення умов для своєчасного реінвестування капіталу з метою скорочення фінансового циклу та забезпечення ліквідності різних його елементів.

На нашу думку, до вказаних завдань управління капіталом з метою його оптимізації, слід додати: використання адекватних етапу розвитку підприємства методів планування капіталу у довгостроковій перспективі; розробку заходів щодо формування раціональної структури капіталу та збільшення ринкової вартості підприємства; формування таких характеристик капіталу, що забезпечить його ліквідність; втілення конкурентних стратегій, що дозволять більш ефективно використовувати авансований капітал; створення передумов підвищення вартості цінних паперів підприємства на фінансовому ринку.

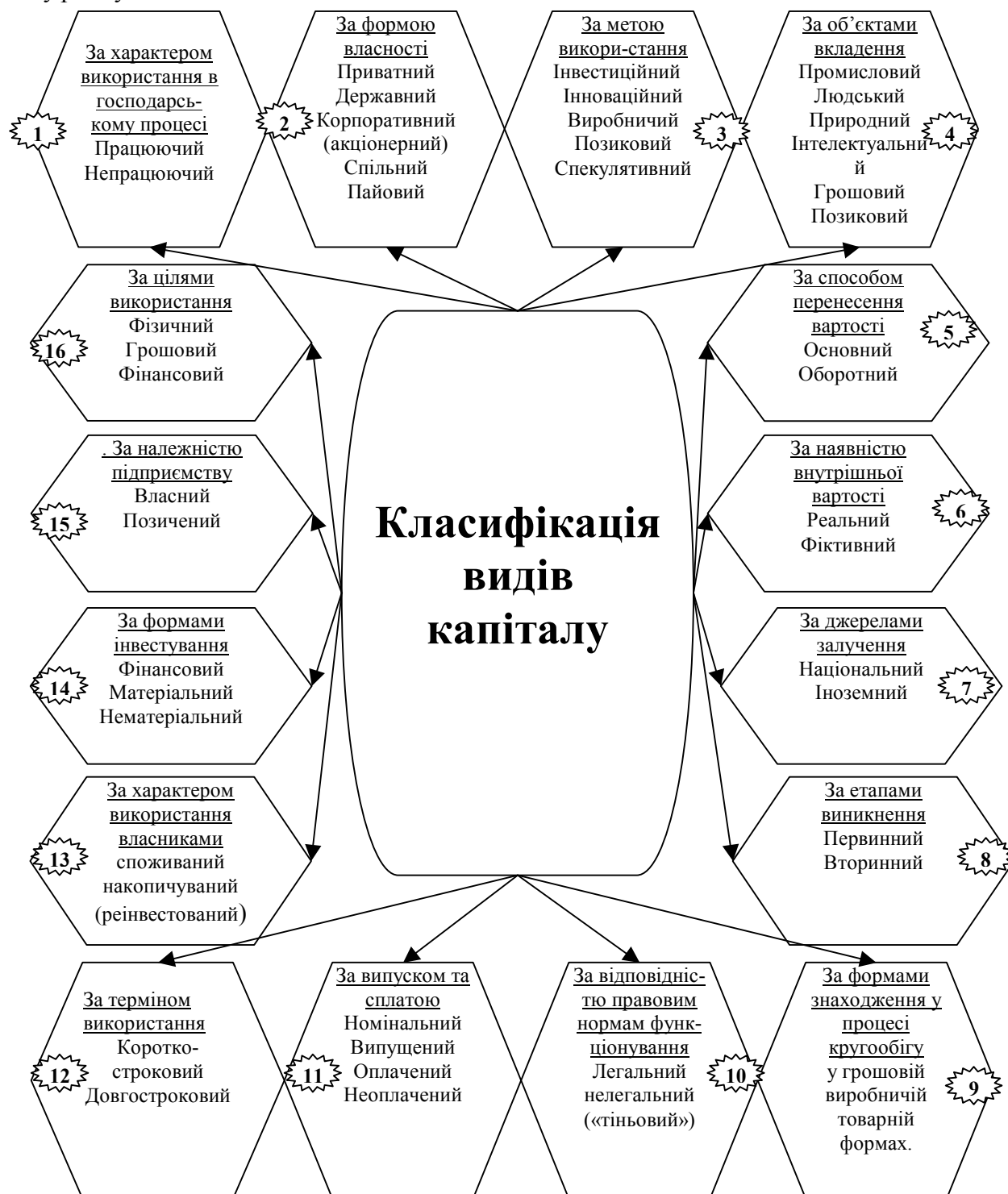

Рис. 1. Класифікація видів капіталу

Наявність різнопланових проявів капіталу та вимірників щодо кожного з них, його місця у процесі забезпечення здійснення виробництва, завдань у ході управління підприємством в цілому та окремими елементами капіталу, вирішення ним економічних, соціальних, організаційних та інституціональних задач, обумовило необхідність визначення багатьох ознак класифікації для його описання та вибору методів впливу. Огляд літературних джерел також виявив неоднозначність у класифікації видів капіталу, що обумовило необхідність їхнього узагальнення та систематизації за певними ознаками (рис. 1), що дозволить врахувати особливості формування і використання капіталу підприємства для більш раціонального управління його структурою.

При дослідженні управління капіталом однією з найбільш важливих концепцій є теорія його структури, яка визначає не тільки фінансову, операційну та інвестиційну діяльність підприємства, а й є основою вибору стратегічних напрямів фінансового розвитку підприємства. Це обумовлено використанням капіталу для формування оборотних та необоротних активів, з одного боку, та створення фондів грошових коштів для фінансування виробничої сфери та вирішення проблем соціального характеру, з іншого.

Традиційно структура капіталу розглядалася винятково як співвідношення власного (акціонерного) та довгострокового позикового капіталу, що пов'язано із забезпеченням можливого рівня фінансового ризику та покриттям фінансових витрат, обумовлених залученням позикових коштів. Однак, при розширенні сфери практичного використання концепції структури капіталу, деякі економісти пропонують включати в склад позикового капіталу різні види короткострокових фінансових зобов'язань [5, с. 521]. Це доцільно у разі неможливості залучення довгострокових кредитів або вичерпаною позиковою спроможністю підприємства, використання короткострокових зобов'язань як джерела фінансування діяльності підприємства дозволяє зменшити потребу у капіталі, раціоналізувати джерела та оптимізувати фінансові витрати.

Огляд економічної літератури свідчить про існування різних підходів при дослідженні структури капіталу, зокрема, більшість економістів вважають, що структуру капіталу необхідно розглядати як усі види власного, так і позикового капіталу підприємства [8, с. 78]. Проте, одні вчені під структурою капіталу розуміють співвідношення власного та довготермінового позиченого капіталу, інші – власного капіталу, довготермінового позиченого капіталу та короткотермінового банківського кредиту, а інші – всіх форм власного та позиченого капіталу [3, с.43]. Г.Б. Полякова окремо виділяє бюджетні асигнування або субсидії [14, с. 122]. О.В. Кленін вважає, що структура капіталу повинна включати як фінансові, так і економічні ресурси, які використовуються у ході господарської діяльності підприємства [9].

ВИСНОВКИ

Використання різних концепцій щодо сутності капіталу підприємства та його структури обумовлено неоднозначністю їхнього трактування, визначення їхнього економічного змісту та місця у господарському, відтворювальному процесах підприємства та вартості визначених джерел. Для підприємств різних форм власності можуть бути використані гранти та бюджетні асигнування, які залучаються на безповоротній основі, їхня наявність є разовим впливом у капітал підприємства і здійснюється з метою контекстної підтримки та не вирішують довгострокових цілей розвитку, разом з тим, їхнє використання дозволяє підвищити платоспроможність та стійкість підприємства і зберегти його як економічну систему з метою вирішення технічних та соціальних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування: навч. посібник. / О.Г. Біла– Львів: Компакт-ЛВ, 2005. –312 с.
2. Бланк И.А. Управление прибылью [Текст] / И.А.Бланк – К: Ника-Центр, 1998. – 544 с.
3. Бланк И.А. Управление формированием капитала [Текст] / И.А.Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга. 2000. – 512с.
4. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учеб. курс. / И.А.Бланк – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 528 с.

5. Бланк, И. А. Основы финансового менеджмента [Текст] / И. А. Бланк. - К. : Ника-Центр, 1999. – 512 с.
6. Блонська В.І. Діагностика управління капіталом підприємства / В.І.Блонська, Т.М. Хватамуха / Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. - Вип. 19.11. – С. 352-258.
7. Бурдые П. Формы капитала / П. Бурдые // Западная экономическая социология : хрестоматия современной классики / сост. и науч. ред. В.В. Радаев]. – М. : РОССПЭН, 2004. – С. 519–536.
8. Воробйов Ю.М. Особливості формування фінансового капіталу підприємств [Текст] / Ю.М. Воробйов // Фінанси підприємств.– 2001. – № 2. – С.77-85.
9. Кленін О.В. Ефективність відтворення основного капіталу підприємств: моногр. / О.В. Кленін / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006.
10. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент / В.В.Ковалев – М.: Финансы и статистика, 1999. – 768 с.
11. Лісовицький В.М. Історія економічних вчень : навч. посібник [для студ. вузів]. / В.М. Лісовицький – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 219 с.
12. Радаев В.В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация / В.В. Радаев // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 6–16.
13. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
14. Финансовый менеджмент: теория и практика : учебник / Г.Б. Полякова, И.А. Акодис, Т.А. Краева и др. / под ред. проф. Г.Б. Полякова. – М. : Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 518 с.
15. Черемісова Т.А. Подальше дослідження економічної сутності капіталу, його видів та функціональної ролі у діяльності підприємства / Т.А. Черемісова // Зб. наук. праць ЧДТУ: Вип. 21 С.152-155.
16. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: підручник. / В.М. Шелудько – К.: Знання, 2006. – 439 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
17. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital / J. Coleman // American Journal of Sociology. – 1988. – Vol. 94. – P. 95–120.